પરિષદ-પ્રમુખનો પત્ર

ડાયોસ્પોરિક સમ્મેલન નિમિત્તે....

દુનિયાના જુદા જુદા દેશોમાં જઈ વસેલા ગુજરાતીઓનું એક સમ્મેલન અમદાવાદમાં ગઈ દશમી અને અગિયારમી જાન્યુઆરીએ ક્રમશઃ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ અને સાહિત્ય પરિષદના રા. વિ. પાઠક ભવનમાં ભરાઈ ગયું. એમાં પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપનારાઓ સારુ 'ડાયોસ્પોરા' શબ્દ વપરાય છે. એ શબ્દનું મૂળ ગ્રીક ભાષામાં છે અને તેનો ધાત્વર્થ વિખેરાયલા એવો થાય છે. ઇઝ્રાઇલ દેશમાંથી વિખેરાઈને દુનિયામાં ઠેકઠેકાણે જઈ વસેલા યહૂદીઓ સારુ આ શબ્દ વપરાયો છે. મને તો આ લોકોને વિશ્વનિવાસી ગુજરાતીઓ કહેવાનું ગમે.

આ બંને દિવસોનાં ભાષણો ઉપરથી એવી છાપ પડી કે અલગ અલગ દેશમાં વસતા ગુજરાતીઓ પોતાની કાંઈક અલગ અસ્મિતા અનુભવે છે અને સાથે સાથે મૂળ વતન ગુજરાત સાથે પણ સ્નેહતાંતણો સંધાયલો રાખવા માગે છે. વળી ગુજરાતીઓ પોતાની અંદરના ન્યાતજાત, ધર્મસંપ્રદાયના ભેદભાવો ભૂલી ગુજરાતીઓ તરીકે જ ઓળખાય એવી લાગણી પણ કેટલાક વક્તાઓનાં ભાષણોમાં પ્રગટ થઈ, જે વધાવી લેવા જેવી હતી.

આ સમ્મેલનમાં હાજર રહેલાં નરનારીઓની સરેરાશ ઉંમર સાઠ વર્ષથી ઉપરની હશે. એમના પછીની પેઢી પોતપોતાના કામધંધામાં વ્યસ્ત હશે. ભાષણોમાં એમને વિષે એવી વાત કહેવાઈ કે સામાન્યપણે આ પેઢી જે જે દેશમાં જઈને વસી કે જન્મી છે, ત્યાંની પ્રજાના મુખ્ય પ્રવાહ સાથે ખૂબ ભળી ગઈ છે અને જીવનનાં અનેક ક્ષેત્રોમાં તે આગળપડતું સ્થાન ભોગવતી થઈ ગઈ છે. એ પેઢીના લોકો વિષે એવો પણ ઉલ્લેખ થયો કે ગુજરાતી ભાષાથી તેઓ વિખૂટા પડતા જાય છે.

મુખ્ય પ્રવાહમાં દૂધ-સાકરની જેમ ભળી જવું અને એ પ્રવાહમાં આગળપડતું સ્થાન ભોગવવું એ ગૌરવની વાત છે, પણ મૂળ પ્રવાહથી વિખૂટા પડી જવું એ નહીં. વિશ્વનિવાસી ગુજરાતી યુવા પેઢી ગુજરાતી ભાષાથી વિખૂટી પડે એ એમને કે એમના મોટેરાઓએ ગૌરવ લેવા જેવો વિષય નથી. ગુજરાતી જુવાન જે દેશમાં જઈને વસ્યો હોય ત્યાંની ભાષા તો એ જરૂર અપનાવે. એમાં જ એનું ગૌરવ છે. પણ ગુજરાતમાં એનાં મૂળિયાં હોવાને લીધે જે સંસ્કૃતિનો એને અનાયાસ વારસો મળ્યો છે, એ એણે ગુમાવવા જેવો નથી. ગુજરાતી ભાષાનો તાંતણો એને નરસિંહથી ગાંધી સુધી બાંધે છે. એ ટૂટવો ન જોઈએ. આ અંગે મોટી પેઢીની જવાબદારી વિશેષ ગણાય. આ સમ્મેલનના વક્તાઓ સૌ ઉત્તમ ગુજરાતી બોલતા હતા. એ લોકોએ જુવાનીમાં પોતાનાં બાળકો જોડે પૂરતો સમય આપ્યો હતો ખરો ? એ પોતાના પરિવારનાં બાળકોને ગુજરાતીથી વિખૂટાં કેમ પડવા દે ? જે પેઢીના લોકો પોતાના પછીની પેઢીનાં યુવક-યુવતીઓએ જીવનનાં જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાં સાધેલી પ્રગતિ વિષે ગર્વ અનુભવતા હોય તેમના ઘરમાં ગુજરાતી સંસ્કાર જળવાઈ રહે તે અંગે તેઓ આટલા ઉદાસીન કેમ રહી શકે ?

છે કે એને પિંડ અને બ્રહ્માંડના સંચારમાં કાંઈક સરખાપણું દેખાતું થયું છે. ઋષિ-મુનિઓ કે યોગીઓ ચિંતન-મનન કે ધ્યાનથી જોઈ-અનુભવી શકતા હતા તેના જેવું એકત્વ

ગુજરાતવાસી હો, કે વિશ્વનિવાસી હો, જે જે લોકો પોતાની અસ્મિતા શોધે છે તેમણે ગર્વ અને ગૌરવ વચ્ચેનો ભેદ સમજવો પડશે. ગર્વ માણસને માણસથી વિખૂટો પાડે છે; માણસ જ્યારે માણસ સાથે એકાત્મતા અનુભવે છે ત્યારે તે બંનેનું ગૌરવ વધારે છે. અસ્મિતા શોધનાર વિશ્વનિવાસી ગુજરાતી પોતાની ન્યાતિના કે સંપ્રદાયોનાં અલાયદાં દેવસ્થાનો બાંધીને કે રૂઢિ-રિવાજોને વળગી રહીને જે જાળવવા મથે છે તે ગર્વ છે, ગૌરવ નહીં.

ખરું જોતાં વિશ્વનિવાસી ગુજરાતીઓએ એ વાતનો ગંભીરતાથી વિચાર કરી લેવો જોઈએ કે આપણા સૌનાં જીવનમાં હવે સાચું ગૌરવ લેવા જેવા વિષય કયા છે. ગરીબીમાં રહેતા કે મુશ્કેલીઓ વચ્ચે રહેતા લોકો, અનેક કષ્ટો ભોગવી એ ગરીબી અને એ મુશ્કેલીઓમાંથી બહાર નીકળી ગયા એ હરખાવા જેવો વિષય અવશ્ય છે. પૂર્વ આફ્રિકાથી તગેડાઈને આવેલા ગુજરાતીઓએ ઇંગ્લેન્ડમાં લેસ્ટર જેવાં શહેરોની શિકલ બદલી નાખી એ કોઈ નાનીસૂની વાત નથી. પણ માણસ માત્ર રોટલો ખાઈને જીવતો નથી. એણે માણસ તરીકે જીવવા સારુ સુસંસ્કારી થવું પડે છે. આ સુસંસ્કૃત થવું એટલે શું ? મારા નમ્ર મત મુજબ, જો કોઈ વ્યક્તિ, સમૂહ કે કોમ નીચેની ત્રણ પ્રકારની પ્રગતિ કરે એ સાચી સંસ્કૃતિ તરફ આગળ વધેલ ગણાય :

૧. જે પોતાની જાત સાથેના પ્રશ્નો ઉકેલી શકે તે,

૨. જે સમાજના ભેદોમાંથી ઉપર ઊઠીને અભેદ તરફ આગળ વધે તે, અને

૩. જે સૃષ્ટિ સાથે સંવાદિતા સાધીને જીવે તે.

માણસ વ્યક્તિ, સમષ્ટિ અને સૃષ્ટિ સાથેના પ્રશ્નો ઉકેલવામાં જેટલે અંશે સફળ થશે એટલે અંશે તે વધુ સુસંસ્કૃત ગણાશે.

આપણા વિશ્વનિવાસી ગુજરાતીઓની યુવા પેઢી, જે બીજી અનેક બાબતોમાં મુખ્ય પ્રવાહના લોકો જોડે બરાબરી કે આગેવાની કરતી થઈ છે, તેણે હવે આ બાબત આગેવાની લઈ આવતી કાલના વિશ્વની પ્રગતિમાં પોતાનો ફાળો નોંધાવવાનો છે. આ બાબતમાં કદાચ આજે તે જે દુનિયામાં જીવે છે તેના કરતાં એને જે સંસ્કૃતિનો વારસો મળ્યો છે, તેમાંથી તે વધુ શક્તિ અને પ્રેરણા મેળવી શકશે.

આજના મુખ્ય પ્રવાહની સરેરાશ વ્યક્તિ દેહને મુખ્ય ગણીને આત્માના વિકાસ તરફ ઓછું ધ્યાન આપે છે; સાધનસામગ્રીના સંગ્રહ કરતાં ગુણવર્ધન તરફ ઓછું ધ્યાન આપે છે. સારા બનવા કરતાં તે સારું મેળવવાની વધુ ખેવના રાખે છે. આ ખેવનામાંથી એના વ્યક્તિગત જીવનના આદર્શો ઘડાય છે. તે વિકાસ અને વિલાસિતા વચ્ચે વિવેક કરી શકતી નથી. ભોગ અને ત્યાગ વચ્ચેની ભેદરેખા આંકી શકતી નથી અને સમાજના ગાડરિયા પ્રવાહમાં એવી તણાય છે કે પોતાનું વ્યક્તિત્વ જ ખોઈ બેસે છે.

વિજ્ઞાન અને ટેક્નૉલોજીએ આજની પેઢીને ગતિ અને શક્તિ આપી છે. તેથી તે પૃથ્વી અને બ્રહ્માંડનાં રહસ્યો શોધવામાં મસ્ત છે અને એને સાંપડતાં ફળોનો ઉપભોગ કરવામાં મસ્ત છે. આ ગતિ અને આ શક્તિ લઈને તે દોટ મૂકે છે. પણ દિશા-સૂઝના અભાવને લીધે ઘણી વાર એની દોટ આંધળિયા-દોટ બની જાય છે. એ જો સાવધ બને તો એને દિશા પણ મળી શકે એમ છે. વિજ્ઞાન આજે માણસને એટલે સુધી લઈ ગયું

આજે વિવિધ ક્ષેત્રોના વિજ્ઞાનીઓ પોતાના નિરીક્ષણ અને પ્રયોગોથી જોતા થયા છે. વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મ આજે નિકટ આવી રહ્યાં છે, ત્યારે આપણી નવી પેઢીને એ બંનેનો સમન્વય સાધી એમાંથી આવતી કાલની દુનિયાના પ્રશ્નો ઉકેલવામાં આગેવાની લેવાની તક છે. ગુજરાતી ડાયોસ્પોરા હવે માત્ર વતનના ઝુરાપાનાં કાવ્યો નહીં રચે – (જોકે જાણકારો એ બાબત તરત સમ્મત થશે કે વિરહવેદનાના ઊર્ધ્વીકરણનું જૂનું અને જાણીતું સાધન કાવ્ય છે !) હવે તે જગત આખાને વતન બનાવી જાગતિક દૃષ્ટિએ વૈશ્વિક પ્રશ્નો ઉકેલવામાં આગેવાની કરી શકે.

આજ અને આવતી કાલના પ્રશ્નોને આપણે ત્રણ પ્રકારોમાં વહેંચી શકીએ :

૧. માણસના પોતાની જાત સાથેના પ્રશ્નો,

૨. માણસના બીજા માણસો સાથેના પ્રશ્નો, અને

૩. માણસના સૃષ્ટિ સાથેના પ્રશ્નો.

આ ત્રણ મથાળાં હેઠળ આપણે અંતઃશાંતિથી માંડીને વિશ્વશાંતિ સુધીના તમામ પ્રશ્નોને આવરી લઈ શકીએ એમ છીએ. આમાં માનસિક બેચેનીથી માંડીને વિચ્છિન્ન વ્યક્તિત્વ સુધીના પ્રશ્નો, સામાન્ય કજિયા-કંકાસથી માંડીને યુદ્ધ અને મહાયુદ્ધ સુધીના પ્રશ્નો, અને પાણીના પ્રદૂષણથી માંડીને ગ્લોબલ વૉર્મિંગ, પ્રલયકારી ભૂકંપો કે સુનામી સુધીના પ્રશ્નોનો સમાવેશ કરી શકીએ એમ છીએ. હવે એ પણ સ્પષ્ટ દેખાઈ રહ્યું છે કે આ ત્રણે પ્રકારના પ્રશ્નો એકબીજા સાથે સંકળાયેલા છે. મનુષ્યનો સ્વભાવ એના સામાજિક સંબંધો ઘડે છે અને સમાજની જીવનશૈલી સૃષ્ટિ સાથેના અનેક પ્રશ્નો ખડા કરે છે.

આવા સંકુલ પ્રશ્નોને ઉકેલવામાં આપણી યુવા પેઢી જેટલી સક્રિય બનશે એટલી એ વિશ્વ-નાગરિકત્વ તરફ અગ્રસર થશે. આ પ્રશ્નોની વિશાળતા, એના ગૂંચવાડા અને એની ભયાનકતા જોઈને કેટલાક ચિંતકો એમાંથી સર્વનાશનું ભવિષ્ય ભાખે છે, આમ વિચારનારાઓની ચેતવણી એ હસી કાઢવા જેવી નથી. એની પાછળ આજની પરિસ્થિતિની વાસ્તવિકતા છે. આવી ચેતવણી આપીને એ લોકો આપણને આ બાબત સજાગ કરે છે.

બીજી બાજુ જગતનું ભાવિ ઊજળું ભાળનારા પણ છે. આમાં એમને સામેલ નથી ગણતો જે બાકીના વિશાળ સમાજ કરતાં પોતાને આગળ ગણે છે અને પોતાનો સંકુચિત સ્વાર્થ સાધવા સારુ માણસજાતને કે સૃષ્ટિને નુકસાન કરવામાં જે સંકોચ અનુભવતા નથી. એવો વિચાર કરનાર લોકો ગમે તેટલા ધનવાન, મહત્ત્વાકાંક્ષી રાજનેતાઓ કે લશ્કરી વડા અથવા માહિતીના નિર્ણાયકોનો હોય, એ ટકવાના નથી. કારણ હવે માનવતાનું ભવિષ્ય કોઈ એક વ્યક્તિ, જૂથ, કંપની, કૉરપોરેશન કે રાષ્ટ્ર નક્કી કરી શકવાનું નથી. દુનિયા હવે એવી સંકુલ બની ગઈ છે કે પૂરી માનવતાનું ભવિષ્ય એ સહિયારું ભવિષ્ય છે.

પણ સહિયારા ભવિષ્યને સમજનારામાં પણ કેટલાક ભાવિ અંગે આશાવાન છે. એમની પાસે તર્ક છે. તર્કથી એ છેટા રહેતા નથી. પણ એમના આશાવાદની પાછળ મુખ્ય પીઠબળ શ્રદ્ધાનું છે. એ શ્રદ્ધા તર્કને અવગણતી નથી, પણ તર્કથીયે ઉપર છલાંગ મારવા ચાહે છે, એ શ્રદ્ધા આધ્યાત્મિક પણ હોય અને વિજ્ઞાન પરત્વેનીયે હોય. એ શ્રદ્ધા પાછળ આઇનસ્ટાઇન જેવા વિજ્ઞાનીની ખોજ હોય, શ્રી અરવિંદની આધ્યાત્મિક ખોજ હોય, માણસ માત્રમાં સદ્અંશ જોનાર ગાંધીની સત્યની ખોજ હોય કે પૃથ્વી પર જન્મ લેતું દરેક નવું બાળક એ સૂચવે છે કે ઈશ્વરે માણસ વિષે સાવ આશા ખોઈ નથી એમ કહેનાર કવિવર ટાગોરની ક્રાંતદૃષ્ટિ હોય.

આ સૌ ચિંતકોએ કોઈ પણ પ્રકારના સંકુચિત સ્વાર્થથી વિચાર નથી કર્યો. સૌએ માનવતાના સહિયારા ભવિષ્યનો વિચાર કર્યો છે અને માણસ કરતાં મોટી કોઈ શક્તિનો વિચાર કર્યો છે. એમના એ દર્શન પાછળ આપણને વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મનો સમન્વય થતો દેખાય છે. એ સમન્વયની દીપશિખાને આગળ ધરીને આપણી યુવા પેઢી – પછી એ ડાયોસ્પોરિક હોય, ગુજરાતી હોય, ભારતીય હોય કે જગતના બીજા કોઈ દેશની નિવાસી હોય, જીવ માત્ર વિષે આશા સેવતું સકારાત્મક વલણ ધરાવી, ચોક્કસ ને મક્કમ પણ શ્રદ્ધા અને નિષ્ઠાપૂર્વક ડગલાં માંડી આગળ વધે એવી આ ડાયોસ્પોરિક સમ્મેલન નિમિત્તે શુભેચ્છા.

– નારાયણ દેસાઈ

❐